

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, ἤτοι ἐπίσημα καὶ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα καὶ ἄλλα μνημεῖα σχετικὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ γενικῶν καὶ εἰδικῶν προλεγομένων. Μέρος πρῶτον. Ἐν ΚΠόλει 1933.

Ὁ λαν γνωστός καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις διὰ τῶν σπουδαίων αὐτοῦ πονημάτων γενόμενος Σεβ. Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως κ. Γεννάδιος μετὰ ἐπιπόνους ἐρεῦνας ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις Λονδίνου, Ὁξφόρδης, Παρισίων, Ρώμης καὶ ἐν τοῖς Ἀρχείοις τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἐν ΚΠόλει Ἀγιοταφτικοῦ Μετοχίου, ἀπεθσαύρισεν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ πρώτῳ μέρει τῆς Φωτίειου Βιβλιοθήκης πληθὺν ἀνεκτιμήτου ἀξίας κειμένων, διαφωτιζόντων τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς ἰδίως κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους. Τινὰ μόνον τῶν κειμένων ἀναφέρονται εἰς τοὺς πρὸ τῆς ἀλώσεως χρόνους.

Ἐν γενικῇ εἰσαγωγῇ ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὴν τύχην τῶν ἀρχείων τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου καὶ τὰς πρὸς πλήρωσιν τῶν διαφόρων κειμένων αὐτοῦ ἐργασίας ἐλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων. Εἶτα δ' ἐν εἰδικῇ εἰσαγωγῇ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐγγράφων ἅτινα δημοσιεύει ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, ἅτινα παραθέτει καὶ ὧν τινὰ εἶναι ἤδη ἐκδεδομένα ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν μεταφράσει. Ἐπὶ πάντων ποιεῖται σπουδαίας παρατηρήσεις. Τὰ ἔγγραφα ἀναφέρονται εἰς Πατριάρχας καὶ εἰς ἄλλα πρόσωπα, εἰς ναοὺς καὶ εἰς πλείστας λεπτομερείας τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τοῦ Πατριαρχείου.

Ἐπακολουθεῖ συλλογὴ ἐγγράφων τοῦ Ἀθανασίου Ρήτορος περὶ οὗ προτάσσονται βιογραφικαὶ καὶ ἄλλαι πληροφορίες, καὶ ἐξ ἄλλων κωδίκων ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τοὺς Πατριάρχας, περαιτέρω δὲ παρατίθενται διάφορα Πατριαρχικὰ ἔγγραφα καὶ ἰδίως σιγίλλια Μοναστηρίων ἐκ διαφόρων συλλογῶν καὶ κωδίκων καὶ ἔγγραφα τῆς «Μικρᾶς Ἀγγλογραικίας», ὅπως ὠνόμασεν αὐτὴν ὁ συγγραφεύς. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα προέρχονται παρὰ τοῦ John Covel καὶ τοῦ Ἰωάννου Θαλασσηνοῦ. Ὁ John Covel ἐ χρημάτισε ἱερεὺς τῆς ἐν ΚΠ. Βρετανικῆς Πρεσβείας συνάψας δὲ φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐξηκολούθησε τὴν μετ' αὐτῶν ἐπικοινωνίαν διὰ γραμμάτων, ὃ δὲ Ἰωάννης Θαλασσηνὸς ἐ χρημάτισε Ρεφερενδάριος καὶ Λογοθέτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μετ' αὐτοῦ δὲ ἔσχεν ἰδίως ἀλληλογραφίαν ὁ Covel, παρασκευάσας ὡς φαίνεται ἕκδοσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν Τουρκογραικίαν τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου. Ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ ὑπάρχουσι καὶ γράμματα Πατριαρχῶν, ὡς τοῦ Μεθοδίου γ' τοῦ Παρθενίου δ' τοῦ γνωστοῦ ἐκ

Καστορίας τῆς Ἡπείρου προστάτου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας Μανωλάκη συστατικὸν ὑπὲρ τοῦ Covel πρὸς τὸν Ἡγούμενον καὶ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ὁρους Σινᾶ. Πρὸς τοὺς ἄλλοις ὁ Ἰωάννης Θαλασσηνὸς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Covel Κατάλογον Πατριαρχῶν ὅμοιον πρὸς τὸν τοῦ Ἀωνύμου τοῦ Βανδουρίου. Διὰ τοῦτο ὁ Σεβ. Ἡλιουπόλεως ἐκφράζει τὴν ὑπόνοιαν μὴ καὶ ὁ Ἀωνύμος τοῦ Βανδουρίου εἶναι αὐτὸς ὁ Θαλασσηνός, ποιεῖται δὲ διαφόρους σπουδαιοτάτας χρονολογικὰς παρατηρήσεις, συγκρίνων αὐτὸν πρὸς ἄλλους Καταλόγους καὶ πρὸς τὰς ἐφημερίδας τοῦ Καρνοφύλλη. Ἐπὶ τῇ βάσει διαφορῶν πηγῶν, τῶν ποικίλων συγγραμμάτων καὶ μνημείων, τῶν κωδίκων τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Νομικῆς Συναγωγῆς ὁ Σεβ. Ἡλιουπόλεως κατήρτισεν ἴδιον κατάλογον τῶν Πατριαρχῶν τοῦ 15. αἰῶνος ἀπὸ τοῦ Ματθαίου β' τὸ β' (Ἀπρίλιος 1548—Φεβρουάριος 1602) μέχρι Καλλινίκου β' τὸ γ' (Ἀπρίλιος 1694—20 Αὐγ. 1702). Ἐκτὸς δὲ τοῦ καταλόγου τῶν Πατριαρχῶν ὁ Covel συμπεριέλαβε καὶ ἄλλα κείμενα ἐν τῇ παρασκευαζομένῃ Ἀγγλογρακίᾳ εἶνα παραιτήθη μετὰ σχετικῶν πάντοτε παρατηρήσεων ὁ Σεβ. Ἡλιουπόλεως, οἷον ἀναγραφὴν τῶν Ἐπισκοπῶν, ἐκκλησιαστικῶν ὀφικίων, τὸ σχέδιον τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ, ὅπερ συγκρίνει πρὸς τὸ τοῦ Παύλου Ἀρχιδιακόνου τοῦ Πατριαρχοῦ Ἀντιοχείας Μακαρίου, περιγραψάντος τὸν ναὸν ἐν ἔτει 1652—3.

Ἐπακολουθεῖ παράρτημα τουρκικῶν ἐγγράφων τοῦ Α'. Κεφαλαίου ἐν ᾧ παρατίθενται ἔγγραφα τοῦ Σουλτάνου Σελήμ γ' πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ ἄλλα τὴν ὅλην ἔκδοσιν κλείουσι προσθήκαι καὶ διορθώσεις.

Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἀναγραφῆς τοῦ περιεχομένου τῆς Φωτειῦν Βιβλιοθήκης καταφαίνεται ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῆς ἀξία. Ἀπητήθη μόχθος καὶ πόνος πρὸς συλλογὴν τῶν ἀποταμιευθέντων ἐν αὐτῇ πολυτιμῶτων ἐγγράφων, ἐκτὸς τῆς μεγάλης δαπάνης, ἀπητήθη, ἐπὶ πλέον, ἐπισταμένη κριτικὴ μελέτη ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἐγγράφων καὶ διαφώτισις αὐτῶν διὰ λεπτομερεστάτων παρατηρήσεων. Ἴσως ἔδει νὰ γίνῃ ἄλλη τις κατάταξις τῶν ἐγγράφων, νὰ τεθῶσι δ' ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει πᾶσαι αἱ παρατηρήσεις, ἀλλὰ τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι συνεκεντρώθη ἐν τῇ Φωτειῷ Βιβλιοθήκῃ πολῦτιμος πνευματικὸς θησαυρός, ἔγγραφο καὶ κείμενα, δι' ὧν διαφωτίζεται ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους. Ὅθεν ἡ ἔκδοσις αὕτη εἶναι ἀξία πάσης ὑποστηρίξεως. Εὐχόμεθα δὲ ἵνα ταχέως ἐπακολουθήσῃ ἡ συμπλήρωσις αὐτῆς διὰ τοῦ δευτέρου μέρους, ἐν τέλει τοῦ ὁποίου θὰ παρατεθῇ πάντως ὀνομαστικὸς πίναξ, διευκολύνων τὴν χρῆσιν τοῦ βίου ἔργου.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Εἰρημολόγιον Chennevieres sur Marne 1932. Ἐν συνεχείᾳ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀγιολογικῶν μνημείων ὁ Σεβ. Μητροπολίτης πρώην Λεοντοπόλεως κ. Σωφρόνιος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Γέροντος Μοναχοῦ Σπυρίδωνος Λαυριώτου τοῦ Ἱατροῦ, ἐδημοσίευσεν τὸ Εἰρημολόγιον ἧτοι διάφορα μελαδήματα Εἰρμὸν κληθέντα καθ' ὃ βασικὴ σύνθεσις

ἐφ' ἧς τὰ μετὰ αὐτὴν τροπαῖα ἐστηρίζοντο καὶ ἀρμονικῶς ἠκολούθουν.

Κατὰ τὸν Σεβ. ἐκδότην κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ἔλαβε χώραν σοβαρὰ ἐξέλιξις ἐν τῇ ὕμνολογίᾳ τῆς Ἐκκλησίας χάρις ἰδίως εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ εἰς ἄλλους τῆς Παλαιστίνης μελωδοῦς, οὔτινες τὴν σειρὰν τῶν Τροπαρίων καὶ Κοντακίων ἐξέτεινον εἰς τοὺς Εἱρημούς, ἐξ ὧν προῆλθον οἱ Κανόνες.

Τούτων κακῶς νομίζεται ὡς ἐφευρέτης ὁ Ἀνδρέας Κρήτης ἐνῶ εἶναι ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, ἀμφότεροι σύγχρονοι ἐσφαλμένης οὔσης τῆς γνώμης τοῦ Μ. Παρανίκα ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἦτο μεταγενέστερος τοῦ Δαμασκηνοῦ (πρὸβλ. Ἑλλην. Φιλ. Σύλ. Κωνσταντινουπόλεως 1873 σ 191).

Ὁ σεβ. ἐκδότης ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἀνδρέας δὲν ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος καὶ λόγῳ τοῦ περιβάλλοντος ἐν Κων/πόλει καὶ ἐν Κρήτῃ ὅπου διέμεεν, διὰ τοιαύτην σοβαρὰν μεταρρύθμισιν.

Εἰς ταῦτα ἐπιτροπήτω μοι ἡ παρατήρησις ὅτι κατὰ τὴν ἀρχουσάν γνώμην ὁ Ἀνδρέας οὐδέποτε μετέβη εἰς Κρήτην δι' ἣν ἐξελέγη Μητροπολίτης. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος νεωτερισμὸς προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Λαύραν τοῦ Ἁγίου Σάββα ἔνθα ὁ Ἰωάννης ἠσχίτευεν μέγα ἔχων κῆρος θεολόγου καὶ μουσουργοῦ, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς Λαύρας τόσοι κατόπιν ἀνεφάνησαν ὕμνωδοί.

Οἱ Εἱρημοὶ εἶναι ἀρχὴ τῶν τροπαρίων καὶ Κανόνων οὔτινες δι' αὐτῶν ὡς *προϋπόδειγμα* κανονίζονται, τοῦ μὲν Ἀνδρέου Κρήτης ἀνέρχονται εἰς 690 τοῦ δὲ Δαμασκηνοῦ εἰς 531 ὅσας ὁ ἐκδότης συνέλεξεν. Οἱ Εἱρημοὶ διαιροῦνται εἰς ἑννέα ᾠδὰς περιστρέφονται δὲ περὶ τὸ αὐτὸ θέμα, ἐκάστης ᾠδῆς ἐχούσης τὸ αὐτὸ περιεχόμενον πλὴν μὲ ἴδιον μέλος καὶ ῥυθμὸν. Καὶ αἱ μὲν ὀκτὼ ᾠδαὶ ὑπόθεσιν ἔχουσιν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Γροφῆς ἡ δὲ Θ' ᾠδὴ ἐκ τῆς ἐν Λουκᾷ (α' 46) ᾠδῆς τῆς Θεοτόκου ἐν ἣ ἐξυμνεῖται καὶ μεγαλύνεται ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἡ μήτηρ.

Ὁ Σεβ. ἐκδότης τὴν μετὰ χεῖρας ἔκδοσιν ἐπιμελήθη ἐκ δύο Κωδικῶν περικλειόντων τὸν μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος γνωστὸν πλοῦτον καὶ ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ πλεῖστοι τούτων περιέπεσαν εἰς ἀχρησίαν μετὰ Κανόνων, αἱ δὲ τυπικαὶ διατάξεις ἀπέκλεισαν σὺν τῷ χρόνῳ, διότι ὑπερεπλατύνετο ὁ ὕμνολογικὸς πλοῦτος καὶ δι' ἔλλειψιν χρόνου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ μέρος τῆς θείας λατρείας, καὶ οὕτω προῆλθον εἰς ἀχρησίαν ἔργα μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας ποιητῶν. Ὁ σεβ. ἐκδότης περισυνέλεξε τὸ πλοῦσιον ὕλικὸν τῶν Εἱρημῶν ἐκ τοῦ μουσικοῦ κώδικος τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ὑπ' ἀριθμὸν 220 τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, συνεπλήρωσε δὲ δι' ἑτέρου κώδικος ἀποκειμένου ἐν τῇ Μεγίστῃ Λαύρᾳ τοῦ Ἁγίου ὄρους τῇ βοηθείᾳ τοῦ Μοναχοῦ Σπυρίδωνος.

Ὁ σεβ. ἐκδότης καιόπιν ἀναφέρει μίαν ἐκάστην τοῦ Εἱρημολογίου ἔκδοσιν ἣτις πρώτη ἐγένετο ἐν Βενετίᾳ τὸ 1568 ἔτος ἡ δὲ τελευταία ἐν Βενετίᾳ 1800 ἔτος. Ἐγένοντο καὶ ἄλλαι τινες ἐκδόσεις κατόπιν ἐξ ὧν ἡ τελευταία τὸ 1907 ἔτος ἐν Ἀθήναις. Ἀναμφιβόλως δὲ θὰ ὑπάρχωσιν ἀνέκδοτοι καὶ ἄλλοι Εἱρημοὶ εἰς ἀγνώστους Κώδικας παρρημι-

νοὺς εἰς ἀπροσίτους βιβλιοθήκας οὔτινας σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἀναφανῶσιν. Τοιοῦτον τὸ ἔργον τοῦ πολυμαθοῦς καὶ φιλοπόνου ἑρانيστοῦ καὶ ἐκδότου.

Ἐν Καρδίτῃ

† Ο ΘΕΣΣΑΛΩΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΦΑΝΑΡΙΟΦΕΡΣΑΛΩΝ
ΙΕΖΕΚΙΗΛ

P. Hieronymus Engberding O. S. B. Das eucharistische Hochgebet der Basileosliturgie.» (Theologie des christlichen Ostens. Texte und Untersuchungen, herausgegeben von der Benediktinerabtei St. Joseph, Coesfeld, Heft 1.) 1931. Münster, Aschendorff. LXXXIX, 89 S. RM. 9.00.

Εἶναι γνωστὴ ἡ παράδοσις ἣν διέσωσεν ὁ Πατριάρχης ΚΠ. Πρόκλος († 446) καθ' ἣν τὴν θείαν Λειτουργίαν ἐπέταμεν ὁ Μ. Βασίλειος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ ἅγ. Ἰωάννης Χρυσόστομος. Πολλοὶ ἠμφισβήτησαν τὴν γνησιότητα τοῦ σχετικοῦ συγγράμματος τοῦ Πρόκλου «Λόγος περὶ παραδόσεως τῆς θείας Λειτουργίας». Ἄλλ' αἱ ἔρευναι τῶν δυτικῶν ἐπιστημόνων (Probst, Baumstark, Lietzmann) καὶ ἡ ἀνεύρεσις τοῦ «Εὐχολογίου» τοῦ Ἐπισκόπου Θμουέως καὶ ἄλλων λειτουργικῶν κειμένων ἐπιβεβαίωσι τὴν ἐπελθοῦσαν βαθμιαίαν μεταβολὴν ἐν τῇ ἀρχικῇ «Ἀναφορᾷ» καὶ τῇ εὐχῇ τῆς «Εὐχαριστίας» ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς προκειμένης κριτικῆς ἐργασίας μετ' ἐξαιρετικῆς ἱκανότητος ἀπέδωκε τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα. Ἀνέγραψε πρῶτον τὰ πολυάριθμα χειρόγραφα καὶ τὰς ἐκδόσεις τῆς Θείας Λειτουργίας ἐν τε τῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐν ὀκτῶ διαφόροις γλώσσαις μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ κειμένου, συγκεντρῶν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ κυρίως ἐπὶ τῆς εὐχῆς τῆς «Εὐχαριστίας» τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου. Εἰς τὸ ἐρώτημα τίς ὑπῆρξεν ἡ σχέσις τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὴν Λειτουργίαν καὶ δὴ πρὸς τὴν μεγάλην εὐχὴν τῆς «Εὐχαριστίας»; ὑπῆρξε δηλονότι συντάκτης τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ἢ ἐπεξεργαστὴς τοῦ κειμένου αὐτῆς; Ὁ συγγραφεὺς ἀπαντᾷ ὅτι ὑπῆρξεν ἐπεργαστὴς (Bearbeiter).

Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου προσάγει μαρτυρίας ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Εἶτα δὲ παραβάλλει τὰ διάφορα σωζόμενα κείμενα, ὧν τὸ πρῶτον ἀνήκει εἰς τὴν θείαν Λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, τὸ δεύτερον εἰς τὴν Ἀρμενικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, τὸ τρίτον εἰς τὴν Συριακὴν, πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Μ. Βασιλείου, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ Βασίλειος ἐπεξεργάσθη τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχον κείμενον καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν συνέταξεν ἀρχικῶς αὐτό. Οὕτω δὲ παρεσκεύασεν ἰδίαν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ σπουδαιότερου μέρους τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, ἣν καὶ καταχύρωσε διὰ φιλολογικῶν παρατηρήσεων, ἐπισυνάψας τῇ ὅλῃ πραγματείᾳ, ἐκτὸς ἄλλων πινάκων λεπτομερέστατον πίνακα τῶν ἑλληνικῶν λέξεων καὶ φράσεων τοῦ κριτικῶς ἀποκατασταθέντος κειμένου.

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τῆς συγκριτικῆς καὶ κριτικῆς ταύτης μελέτης, ἥτις ἀποτελεῖ σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν λειτουργικὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἀκαδημία Ἀθηνῶν Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας Τομ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1932—1933.

Ὁ πρῶτος οὗτος τόμος τῶν Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας περιλαμβάνει **Σπ. Λάμπρου** Βραχέα Χρονικά, ἐκδιδόμενα ἐπιμελείᾳ **Κωνστ. Ἀμάντου** καὶ **Σπ. Θεοτόκη**, Ἱστορικά κρητικά ἔγγραφα ἐκδιδόμενα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς Βενετίας. Μετὰ προσισαγωγικὰς σημειώσεις παρατίθενται 57 χρονικά, ἐπακολουθοῦσι δὲ πίνακες ὀνομάτων προσώπων καὶ ἔθνων, τόπων, μονῶν ναῶν, λέξεων καὶ γραμματικῶν τύπων. Τὰ ἱστορικά κρητικά ἔγγραφα ἅτινα δημοσιεύει ὁ κ. Σπ. Μ. Θεοτόκης ἐκ τῶν Βενετικῶν Ἀρχείων συνίστανται κυρίως ἐκ τῶν περὶ τῆς Κρήτης ἀποφάσεων τοῦ Μείζονος Συμβουλίου Βενετίας, ἀναγομένων εἰς τὰ ἔτη 1255—1669. Δι' αὐτῶν δὲ διαφωτίζεται κυρίως ἡ ἑσωτερικὴ τῆς νήσου κατάστασις ὑπὸ τοὺς Βεντούς. X.

Χρήστου Ἀνδρούτσου, Γενικὴ Ψυχολογία, Ἐν Ἀθήναις 1934.—Μετὰ τὸν Πρόλογον ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ἐξετάζει ὁ σ. τὸ ὑποκείμενον τῆς Ψυχολογίας, τὴν διάκρισιν ψυχικῶν καὶ φυσικῶν φαινομένων, τὸ ἔργον τῆς ψυχολογίας καὶ τ' ἄλλα συναφῆ θέματα. Διαιρεῖ δὲ τὴν ὅλην ἔκθεσιν αὐτοῦ εἰς τέσσαρα μέρη ἐν οἷς ἐξετάζει τὸ Γνωστικόν (ἀντίληψις, παράστασις, φαντασία, νόησις), τὸ Συναισθητικόν (τὸ συναίσθημα ἐν γένει, τὰ ἐπὶ μέρους συναισθήματα, ἠθικά καὶ θρησκευτικὰ συναισθήματα), τὸ Βουλευτικόν (ὄρεκτικόν καὶ τὸ ἰδίως βουλευτικόν) τὴν ψυχικὴν ζωὴν κατὰ τὴν κανονικὴν καὶ τὴν ἀνώμαλον αὐτῆς ἔκφρασιν (ἀνωμαλίας τῆς συνειδήσεως, ἐνότητος τοῦ ψυχικοῦ βίου) τέλος ἐν Παραρτήματι τὰς μεταφυσικὰς περὶ ψυχῆς θεωρίας καὶ τὴν ἔδραν τῆς ψυχῆς. X.

Μελετίου Γαλανοπούλου Ἀρχιμ. Ἱεροκήρυκος Σπάρτης. Τὸ θεῖον κήρυγμα ἐν Λακωνίᾳ καὶ ὁ θεσμὸς περὶ Ἱεροκηρύκων ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήνησι 1933.

Τοῦ αὐτοῦ: **Βίος, πολιτεία, θαύματα καὶ ἀσματικὴ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», Ἐν Ἀθήναις 1933**

Ὁ φιλοπονώτατος καὶ ζηλωτὴς Ἱεροκήρυξ Σπάρτης ἀρχιμ. Μελέτιος Γαλανόπουλος, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀνωτέρω πραγματειῶν αὐτοῦ παρέχει ἱστορικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ κηρύγματος ἐν Λακωνίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους καὶ μέσους χρόνους, ἀναγράφων τοὺς σπουδαιότερους Ἱεροκήρυκας καὶ ἐργάτας τοῦ Εὐαγγελίου Ἐπίσης ἀναγράφει τοὺς μετὰ τὴν Ἰδρυσιν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος χρηματίσαντας Ἱεροκήρυκας ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Ἐπισκοπῆς Λακεδαιμόνος, ποιούμενος λόγον καὶ περὶ τῶν σχετικῶν νόμων καὶ Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου περὶ Ἱεροκηρύκων, τέλος δὲ διὰ σπουδαιοτάτων καὶ ὀρθοτάτων παρατηρήσεων ὑποδεικνύει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνισχύσεως τοῦ θείου κηρύγματος.

Ἡ δευτέρα πραγματεία τοῦ Ἀρχιμ. Μελετίου ἀναφέρεται εἰς τὸν

δοιον Νίκωνα τὸν ἐπικληθέντα «Μετανοεῖτε». Οὗτος ἦτο Ἕλλην μικρασιάτης, καταγόμενος ἐκ τοῦ Πόντου τοῦ καλουμένου Πολεμωνιακοῦ. Νεαρὸς εἰσαχθεὶς εἰς τινα Μονὴν τοῦ Πόντου καὶ διαμείνας ἐν αὐτῇ ἐπὶ δωδεκαετίαν εἶτα δ' ἐπὶ τριετίαν ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ἐγκατέλιπε περὶ τὸ 959 αὐτὴν καὶ περιοδεύων εἰργάζετο ἀποστολικῶς. Συνδεθεὶς μετὰ τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ ἀνακαινιστοῦ ὕστερον γενομένου τοῦ μοναχικοῦ βίου τοῦ Ἀθωνος καὶ μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅστις ἐσκόπει νὰ μονάσῃ, ἠκολούθησε τοῦτον μετὰ τοῦ Ἀθανασίου κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Κρήτης καὶ εἰργάσθη ἐκεῖ ἐπὶ ἑπταετίαν μετὰ τὴν ἀνάκτισιν τῆς νήσου. Ἐπισκεφθεὶς ὕστερον τὴν Ἐπίδαιρον τῆς Ἀργολίδος καὶ τὴν πόλιν Δαμαλᾶ (Τροισῆνα) ἦλθε διὰ τῆς Σιλαμῖνος εἰς Ἀθήνας ἧς τοὺς κατοίκους ἔθελε, ὡς δι' ἕσματος Σεισηῶνων, διὰ τῶν διδασκῶν του. Διέμεινεν δ' ἐπὶ τινα χρόνον ἀσκούμενος ἐν τινι σπηλαίῳ τοῦ Κιθαιρώνας. Περιοδεύσας δὲ καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος κατήντησεν εἰς Λακεδαίμονα (Σπάρτην), μεγάλως τότε ἀκμαΐζουσαν. Καταστήσας αὐτὴν ὀρηγήριον τῶν ἀποστολικῶν του ἐνεργειῶν, περιώδευσε πολλάκις τὴν περιοχὴν τοῦ Ταυγέτου, δραστηρίως ἐργασθεὶς μεταξὺ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν Σλαύων, τῶν Ἐξερτιῶν καὶ καὶ Μελλιγγῶν παρὰ τὸν Ταυγέτον. Μετέβη εἰς Ματίνην καὶ εἰς Καλάμας, διῆλθε διὰ Μεσσηνίας, ἐπισκεφθεὶς δὲ τῷ 981 ἐν Κορίνθῳ τὸν στρατηγὸν τῆς Πελοποννήσου Βασίλειον Ἀπόκαυκον, ἐπέστρεψε τῷ 982 εἰς Λακωνίαν. Ἐκεῖ ἐξηκολούθησε τὸ ἀποστολικὸν του ἔργον, μεγάλως ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Θεοδόμπου, Ἀθηναίου τὸ γένος. Ἰδρυσεν δὲ δύο ναοὺς ἐν Λακεδαίμονι. Ἀντέδρασε κατ' αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Ἄρατος, ἰσχυρὸς ἄρχων Λακων, προστατεύων τοὺς Ἰουδαίους, καθ' ὧν εἶχεν ἀντεπεξέλθει ὁ ὅσιος Νίκων, ἀλλ' οἱ λοιποὶ ἄρχοντες τῆς χώρας ἀντὶ τὸ στρατηγὸς Πελοποννήσου Βασίλειος Ἀπόκαυκος ἐτάσσοντο ὑπὲρ τοῦ ὁσίου ἀνδρός.

Τῷ 998 ἐτελεύτησεν οὗτος, ἰδρῦθη δὲ ἐπὶ τοῦ τάφου του Μονή, ἀλλ' ὑπέστη αὕτη διαφόρους ἐπιθέσεις, ἅς μετὰ κόπου ἀπέκρουσεν ὁ ἡγούμενος αὐτῆς Γρηγόριος Παφλαγῶν. Ἡ Μονὴ διετηρήθη ἐπὶ μακρόν, ὡς μέγα πνευματικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ τῆς Λακεδαίμονος καὶ ἐπιφανὴς πνευματικὴ ἐστία.

Ὁ ἀρχιμ. Μελέτιος Γαλανόπουλος συνεκέντρωσεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πραγματείᾳ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας πᾶν ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὸν ὅσιον Νίκωνα, βίους, παραδόσεις, ἀκολουθίας, εἰκόνας, μετὰ σχετικῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν παρατηρήσεων. Οὗτω δὲ κατάρθωσε νὰ στήσῃ θαυμάσιον μνημεῖον εἰς τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἀπόστολον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ζωηρότατα ν' ἀναζωογονήσῃ τὴν μεγάλην του φυσιογνωμίαν καὶ νὰ προκαλέσῃ ἀμέριστον τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν εὐλάβειαν πρὸς αὐτόν. Τὸ πολύτιμον ἔργον τοῦ ἀρχιμ. Μελετίου Γαλανοπούλου εἶναι ἄξιον παντὸς ἐπαίνου καὶ ἄξιον πάσης προσοχῆς, εὐχόμεθα δὲ ὅπως καὶ ἄλλοι μιμητῶσιν αὐτόν καὶ ἐξετάσωσι διὰ τοιούτων ἀρίστων μονογραφικῶν ἄλλους ἐπίσης μεγάλους ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλ-

λάδος, οἷοι οἱ ὄσαιοι Λουκάς καὶ Μελέτιος ὁ μὲν προηγηθεὶς τοῦ Νικωνος ὁ δὲ ἐπακολουθήσας.

X.

Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, Μεγάλου χαρτοφύλακος καὶ χρονογράφου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Πέντε συγγενεῖς ἐκ Λέρον Ἀρχιερεῖς Ἡρακλείας (1714—1830), Ἐν Ἀθήναις (Ἐκ τοῦ Ε' τόμου τῶν «Θρακικῶν») 1934.—Οἱ πέντε Μητροπολίται Ἡρακλείας περὶ ὧν ἐνταῦθα διαπραγματεύεται ὁ κ. Γεδεών εἶναι ὁ **Γεννάδιος**, χρηματίας πρῶτον Χίου (1696—1704) καὶ εἶτα ἐπὶ μικρὸν Ἡρακλείας († 19 Ὀκτωβρίου 1718). Ἦτο ἀνὴρ ἐλλογμωιάτος, ἴδρυσεν δὲ Σχολῆν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Λέρῳ. Ὁ κ. Γεδεών παρατίθησι δύο ἐπιστολάς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Χρῦσανθον ἀπὸ 20 Ἰανουαρίου καὶ ἀπὸ 15 Δεκεμβρίου 1715. Ἀνεψιὸς τοῦ Γενναδίου ἦτο ὁ **Γεράσιμος** ἐκλεγείς μὲν καὶ οὗτος Χίου (1714) ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ καταικήσῃ τὰς καθ' ἑαυτοῦ ἀντιδράσεις καὶ νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ θέσει του. Σχολάζων ἐν ΚΠόλει ὡς Μητροπολίτης Νικαίας, ἐξελέγη τῇ 22 Νοεμβρίου 1726 μητροπολίτης Ἡρακλείας, λίαν εὐδοκίμως ἐργασθεὶς καὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας Μητροπόλεως καὶ ὑπὲρ τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου. Πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐξέδωκε τὴν εἰς τὸ ἀπλοῦν ἰδίωμα παράφρασιν τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου Ὀγδοηκοντοῦτης τὴν ἡλικίαν παρήτησε τὴν Μητρόπολιν (1754) ἀπέθανε δὲ τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1761. Ὁ κ. Γεδεών ἐκτὸς ἄλλων δημοσιεῖ ἐπιστολὴν τοῦ Γερασίμου πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Χρῦσανθον ἀπὸ 18 Ὀκτωβρίου 1727. Λέριος τὴν καταγωγὴν ἦτο καὶ ὁ Νεόφυτος ὁ πρότερον Σμύρνης εἶτα δὲ Παλαιῶν Πατρῶν καὶ Οἴκουμηνικός Πατριάρχης (1798—1801), ἀνεψιὸς δὲ τοῦ Γερασίμου Ἡρακλείας ὁ **Μεθόδιος**. Ἐπίσκοπος Μετρῶν καὶ εἶτα Μητροπολίτης Ἡρακλείας (1780—1794), προστατεύσας ἰδιαζόντως τὴν παιδείαν ἐν Ραιδεστῷ. Λέριος τὴν καταγωγὴν ἦτο καὶ ὁ **Γεράσιμος**. Ἐπίσκοπος μετρῶν καὶ Ἀθύρων εἶτα δὲ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1783—1788). Ὁ ἐκ Λέρον ὡσαύτως **Μελέτιος** ἐχηρημάτισεν Ἡρακλείας Μητροπολίτης κατὰ τὰ ἔτη 1794—1821, ὡς καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν **Ἰγνάτιος** κατὰ τὰ ἔτη 1821—1830. Περὶ τούτων ὡς καὶ περὶ ἄλλων Ἱεραρχῶν ὁ κ. Γεδεών παρέχει δαψιλῆς τὸ πλεῖστον ἐξ ἀνεκδότων κειμένων πληροφορίας.

X.

Ἰεζεκιήλ, Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων, Ὁ ἅγιος Δαμιανὸς ἐκ Μυριχόβου (Ἀνατ. ἐκ τῶν «Θεσσαλικῶν Χρονικῶν») Ἀθήναι 1934.—Ὁ ἅγ. Δαμιανὸς κατήγετο ἐκ Μυριχόβου ἢ ἀπλῶς Ριχόβου τῆς Καρδίττης, ἤκμασε δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1στ. αἰῶνος. Μονάσας κατ' ἀρχὰς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἴδρυσεν ὑστερον τὴν Μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἐπὶ τοῦ Κισσάβου Δημητριάδος, ὅπου ἀπειρα πλήθῃ συνέρρεον εἰς αὐτὸν ἐκ Θεσσαλίας. Φεύγων τοὺς Τούρκους καὶ καταλαβὼν τὰ ὄρεινὰ Ἄγραφα παρὰ τὸ χωρίον Καρίτσα τῆς Εὐρυτανίας κατήκτισεν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Παναγίας Πελεκητῆς ἐπὶ δεκαετίαν. Ἐκεῖθεν κατερχόμενος ἐστήριξε τοὺς ὑποδούλους

Ἑλληνας εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Λαρίσῃ τῇ 14 Φεβρουαρίου 1568. Πλὴν τῶν βιογραφικῶν πληροφοριῶν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων παρέχει πληροφορίας καὶ περὶ τῆς ἱερᾶς Ἀκολουθίας τοῦ νεομάρτυρος Δαμιανοῦ παρατίθησι δὲ καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. X.

Ἄρχιμ. Μεθοδίου Κοντοσιάνου ὁ Βίος τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὰ Ἐθαγγέλια. Τόμος πρῶτος. Ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 370.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Α΄ τόμου τοῦ ἀνωτέρω συγγράμματος ἀναφερομένου εἰς τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι εὐχάριστον καὶ ἀξιοσημείωτον ἀπὸ πάσης ἐπόψεως γεγονός. Διότι μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῶν δὲν ἐδημοσιεύθη ἔργον περὶ τοῦ Κυρίου τοιαύτης εὐρύτητος. Ὁ ἀρχιμ. Μεθόδιος Κοντοσιάνος ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ τὸν βίον τοῦ Κυρίου «κατὰ τὰ Ἐθαγγέλια» δηλαδὴ κατὰ τὴν μόνην αὐθεντικὴν πηγὴν, χωρὶς ὅμως νὰ παραμελήσῃ τὰ βοηθήματα ἑκεῖνα, δι' ὧν διαφωτίζεται ἡ πηγὴ αὕτη, πολλῶ μᾶλλον ὅτι προσέδωκεν εἰς τὸ ἔργον του καὶ ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ξένην ἀπέραντον ἀληθῶς φιλολογίαν τοῦ θέματος, εἶχεν ὅμως ὑπ' ὄψει τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ βιβλιογραφίαν.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἀνωτέρῳ τόμῳ συμπεριέλαβε τὴν Εἰσαγωγὴν (σ. 13—211) καὶ τὰ κατὰ τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ Ἰησοῦ (σ. 213—370) Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ἐξετάζει πάντα τὰ σχετικὰ ζητήματα, ἀφειρηθῆναι δὲ τῆς ἐρεῦνας αὐτοῦ ἔχει τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἐθαγγέλιον. Οὕτω δὲ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητειῶν καὶ τῆς γενικῆς τῆς ἀνθρωπότητος προσδοκίας, καταχωρίζων κατὰ λέξιν πάσας τὰς προρρήσεις, καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς χρησιμολογίας τῶν ἐθνικῶν λαῶν. Ἐξετάζει τὰ Ἐθαγγέλια καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλληλα διαιρεῖ δὲ τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ εἰς πέντε περιόδους, ἅς καὶ περιγράφει. Ἐἶτα ἐξετάζει τὰς περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀντιλογίας καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπερφυσικὸν διὰ μακρῶν καὶ τὰ Ἐθαγγέλια ὡς μοναδικὰς πηγὰς τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ καὶ περαιτέρω προσάγει τὰς ἱστορικὰς ἔξωτερικὰς μαρτυρίας περὶ αὐτοῦ, διὰ τὰ καταδείξῃ τὴν ἱστορικὴν ἀκριβείαν καὶ ἀξιοπιστίαν τῶν Ἐθαγγελίων.

Μετὰ τ' ἀνωτέρῳ ἐπιλαμβάνεται ὁ σ. ἐτέρων δεμάτων, οἷον Παλαιστίνῃ καὶ Ἑβραϊκῶς λαός, πόλεις τῆς Παλαιστίνης, ἡ Παλαιστίνη κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, «τὰ μεταπολεμικὰ προβλήματα τῆς Παλαιστίνης» (!) ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης παρ' Ἑβραίους καὶ ἄλλα, ὧν τινα ἠδύναντο νὰ παραλειφθῶσιν. Ἐν γένει ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ δὲν παρατηρεῖται ἐπιστημονικὴ σύνθεσις καὶ ἐξέτασις τῶν ζητημάτων, αἱ πολλὰ παρεντιθέμενα παρεκβάσεις μᾶλλον βλάβπτουσι τὴν ἐνότητά τῆς ἐκθέσεως. Πλὴν δὲ τούτου ὁ σ. μὴ ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν σύγχρονον ξένην φιλολογίαν ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων, κατ' ἀνάγκην δὲν προσάγει ἐπιχειρήματά τιν' ἀσυνηγοροῦντα ὑπὲρ τῶν ὑποστηριζομένων ὑπ' αὐτοῦ

ἐπόψεων οὐδ' ἀναιρεῖ τὰς παρὰ τῆς νεωτέρας λογοφροσύνης προβολομένης ἀντιρρήσεις. Οὐχ ἦτιον ἐπαρκῶς ἀπολογεῖται τῶν γενικῶν ζητημάτων.

Καὶ ἡ περαιτέρω δὲ ἐκθεσις αὐτοῦ περὶ τῆς νηπιακῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας τοῦ Ἰησοῦ φέρει μᾶλλον ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα καὶ εἶναι λίαν ἐμπεριστατωμένη. Καθόλου δὲ εἰπεῖν τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὅπερ ἀπήτησε καὶ μόχθους μεγάλους καὶ δαπάνας οὐ μικρὰς εἶναι ἄξιον παντὸς ἐπαίνου καὶ πάσης προσοχῆς πληροῖ δὲ μέγα κενὸν καὶ εἶναι χρησιμώτατον καὶ ὠφελιμώτατον. X.

Μητροπολίτου Παραμυθίας Ἀθηναγόρα, ὁ γνήσιος συγγραφεὺς τῶν εἰς Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην ἀποδιδομένων συγγραμμάτων, Ἐν Ἀθήναις 1932.

Τοῦ αὐτοῦ: *Ἐν Δειτουργικὸν πρόβλημα σχετικὸν πρὸς τὸ μέγα πρόβλημα τῶν Διονυσιακῶν ἔργων (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἐκκλησι. Φάρον») Ἀλεξάνδρεια 1933.*

Τοῦ αὐτοῦ: *Μία ἐπιστολὴ ἀποσταλεῖσα τῷ σοφῷ φίλῳ Καθηγητῇ καὶ Ἀκαδημαϊκῷ Δημητρίῳ Μπαλάνῳ εἰς ἀπάντησιν μιᾶς κριτικῆς αὐτοῦ, Ἀθήναι 1934.*

Ὁ φιλοπονώτατος καὶ λίαν γνωστὸς ἐκ τῶν πολυαρίθμων πονημάτων του Σεβ. Μητροπολίτης πρ. Παραμυθίας κ. Ἀθηναγόρας δι' ἀμφοτέρων τῶν ἀνωτέρω πραγματειῶν του καὶ διὰ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν κ. Μπαλάνον προσπαθεῖ νὰ λύσῃ τὸ ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἄλυτον θεωρούμενον πρόβλημα περὶ τοῦ συγγραφέως τῶν εἰς τὸν Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην ἀποδιδομένων συγγραμμάτων. Ταῦτα, ὡς γνωστόν, ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον τῷ 532, κατὰ τὴν ἐν ΚΠόλει δημοσίαν συζήτησιν μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν Σεβηριανῶν Μονοφυσιτῶν, ὑπὸ τῶν τελευταίων τούτων. Οἱ ὀρθόδοξοι ἀπέρριψαν αὐτὰ τότε ὡς ὑποβολιμαῖα καὶ ἀπόκρυφα, οὐχ ἦτιον ἔκτοτε διαδοθέντα τὰ συγγράμματα ταῦτα ἤσκησαν τεραστίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τε τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν δυτικὴν θεολογίαν τῶν μέσων χρόνων. Ἀπὸ τοῦ τε' αἰῶνος ἤρξαντο, κυρίως εἰπεῖν, αἱ κριτικαὶ ἐπιστημονικαὶ συζητήσεις περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν, αἱ ὁποῖα κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγράψουν τὰ συγγράμματα ταῦτα παρὰ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

Ὁ Σεβ. Ἀθηναγόρας ἐπιχειρήσας νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸν καλύπτοντα τὰ συγγράμματα γνόφον, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Φιλοσοφίας κατ' ἀρχὰς μὲν πάλιν εἶτα δὲ συνεχασίαν διὰ τὰ δεῖξῃ ὅτι ὁ φιλοσοφῆσας ἐν τῷ Χριστιανισμῷ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ τὴν ἀρχικὴν ἰδέαν τῶν Διονυσιακῶν συγγραμμάτων. Ἐπομένως πατριδα τῶν συγγραμμάτων τούτων θεωρεῖ τὴν Ἀλεξανδρῆσιν καὶ δὴ τὴν μεγαλῶνυμον Ἀλεξανδρινὴν Σχολήν. Διακρίνει δὲ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «κατήχησιν» τῶν πιστῶν, οὕσαν ἔργον τῶν Ἱεραρχῶν ἀπὸ τῆς δημοσίας διδασκαλίας. Ἡ κατήχησις ἦτο μυστικὴ. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ σ. προσαγομένων ἐν-

δείξεων σημειοῦμεν τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ ἁγ. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων. ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (Πατρολ. Migne 87, 3, σ. 3305) λέγει: «Τάχα δέ τις καὶ ἕτερος λόγος ἔνεστι κρύφιος, ὃν ἴσασι καὶ ἐπίστανται οἱ πάλοι γεγονότες ταύτησὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ὃν ἡμεῖς οἱ ἐλάχιστοι μὴ εἰδέναι τανῦν σαφῶς ὁμολογεῖν οὐκ αἰδοῦμεθα». Ἀναμφιβόλως λοιπὸν ὑπῆρχε καὶ ἡ μυστικὴ διδασκαλία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ κατήχησις. Εἰς τὴν μυστικὴν λοιπὸν κατήχησιν ἀνάγει ὁ σ. τὴν γένεσιν τῶν Διονυσιακῶν συγγραμμάτων καὶ φρονεῖ ὅτι συγγραφεὺς αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος μετὰ τὸν Κλήμεντα καὶ τὸν Ὠριγένη ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ Σχολῇ εἶτα δὲ Πάπας Ἀλεξανδρείας χρηματίσας Διονύσιος, ὁ Μέγας ἐπικληθεὶς.

Πρὸς τοῦτο προσάγει ἑξωτερικὰς τινὰς μαρτυρίας, ἰδίως ὀνόματα μνημονευόμενα καὶ ἐν τοῖς γνησίοις συγγράμμασι τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας καὶ ἐν τοῖς Διονυσιακοῖς συγγράμμασι.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν ἀνωτέρω πραγματειῶν ἐπιλαμβάνεται καὶ τῆς ἑρηνῆς τῶν ἑσωτερικῶν μαρτυριῶν, δι' ὃν ζητεῖ νὰ κατακυρώσῃ τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ περὶ τοῦ ὅτι συγγραφεὺς τῶν Διονυσιακῶν συγγραμμάτων εἶναι ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας.

Ἄλλ' ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁ σ. ὁμολογεῖ ἡ ἐργασία αὐτοῦ δεῖται ἐπεξεργασίας. Πολλὰ παρελείφθησαν καὶ χάσματα εἰς τὰς ἑξωτερικὰς καὶ ἑσωτερικὰς ἀποδείξεις μένουσιν ἀπλήρωτα. Ἡ ἐργασία αὐτοῦ προκαλεῖ σοβαρώτατον ἐπιστημονικὸν ζήτημα, βεβαίως οὐχὶ πρωτότυπον, καθ' ὁλοκληρίαν, διότι καὶ ἄλλοι ἐξέφρασαν τὴν ὑπόνοιαν μήπως συγγραφεὺς τῶν Διονυσιακῶν συγγραμμάτων ὑπῆρξεν ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας, ἀλλὰ πρωτοτύπως καὶ ἀνεξαρκῆτως παντὸς ἄλλου πραγματεστοῦ ἐρευνητοῦ, διὰ σπουδαίων ἐπιχειρημάτων μετὰ δυνάμεως καὶ τόλμης ὑποστηριζόμενον Ἡ ἐπιστημονικὴ αὕτη ἐργασία παρέχει ἀφορμὰς εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας ὅπως ἀναθεωρήσωσι τοὺς λόγους, ὃν ἔνεκα τὰ Διονυσιακὰ συγγράμματα δὲν θεωροῦνται ἀρχαιότερα τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὸ πρῶτον παρουσιάσθησαν. Ὁ Σεβ. συγγραφεὺς τῶν ἀνωτέρω πραγματειῶν δὲν ἀνέτρεψε βεβαίως τὴν κρατοῦσαν ταύτην ἐν τῇ ἐπιστήμῃ γνώμην, παρέσχεν ὅμως σπουδαίας καὶ ἀξίας προσοχῆς νύξεις διὰ τὴν μελέτην τοῦ μεγάλου ἐπιστημονικοῦ προβλήματος περὶ τῶν Διονυσιακῶν συγγραμμάτων.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Otto Procksch, Jesaja I übersetzt und erklärt, Leipzig 1930 (XII+476).

P. Volz, Jesaja II übersetzt u erklärt. Leipzig 1932 (XII+310).

Ἀμφότερα τὰ ὑπομνήματα ταῦτα, ὃν τὸ δεύτερον ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ πρώτου, ἐκδίδονται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ E. Sellin διευθυνομένη σειρᾷ ἐπιστημονικῶν ὑπομνημάτων εἰς τὴν Παλ. Διαθήκην. Εἰς τὴν ἐκδοσιν τῆς σειρᾶς ταύτης, ἥς ἡ συμπλήρωσις βαίνει δυστυχῶς μετὰ βραδύτητος, συνεργάζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Γερμανοὶ

διαμαρτυρομένοι ἐξηγηταί, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς «μεσάζοντες· θεολόγοι» (Vermittlungstheologen), ἄτε προσπαθοῦντες νὰ συμβιβάσωσι, ὅπως αὐτοὶ νομίζουσι, τὰ πορίσματα τῆς λεγομένης «κριτικῆς» σχολῆς πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ μὴ καταφροῦντες μὲν ταύτης παντελῶς, ὡσπερ οἱ ὀρθόδοξοι φιλελεύθεροι θεολόγοι, ἀλλ' ἅμα, εἰς βάρος ταύτης, εἰς σπουδαίας παρακωρήσεις πρὸς ἐκείνους προβαίνοντες. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας εἶναι συντεταγμένα καὶ τὰ μετὰ χεῖρας ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἐρσάϊν καὶ μάλιστα τὸ πρῶτον, ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὸν ἐν Ἑρσάϊγγι ἔγκριτον ἐξηγητὴν O. Procksch γνωστὸν ἐξ ἄλλων τε ἔργων αὐτοῦ καὶ ἐν τοῦ ὑπομνήματός του εἰς τὴν Γένεσιν (γ' ἔκδ. 1924).

Τοῦ **πρώτου ὑπομνήματος** προτάσσεται **εἰσαγωγή** (σελ. 1—26), ἔνθα ἐξετάζεται ἡ ἐποχή, ἡ προσωπικότης καὶ τὸ βιβλίον τοῦ προφήτου, καὶ δὴ τὸ Α' μέρος αὐτοῦ (α'—λθ'), ὅπερ κατὰ τὸν συγγραφέα ἀνήκει κατὰ μέγιστον μέρος εἰς τὸν Ἑρσάϊν, τοῦ Β' μέρους προερχομένου κατ' αὐτὸν ἀπὸ διαφόρων μεταγενεστέρων συγγραφέων. Ἐπακολουθεῖ δ' ἐμπεριστατωμένη ἐρμηνεία, ἔνθα ἡ φιλολογικὴ ἀκρίβεια ἀμιλλᾶται μετὰ τῆς φιλοτιμίου προσπαθείας πρὸς ἀνάδειξιν τοῦ ὑπερόχου θρησκευτικοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου διὰ σοβαρᾶς θεολογικῆς ἐρμηνείας. Ὁ συγγραφεὺς ἐμφανίζεται κάτοχος τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας μέχρι τῆς τελευταίας λέξεως τῆ ἐπιστήμης, ἀλλὰ διατηρεῖ τὴν ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίαν, εἰς πολλὰς προβαίνων διορθώσεις τοῦ κειμένου, μάλιστα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν O' καὶ ἰδίας ἐν πολλοῖς σημείους διατυπῶν γνώμας ἀξίας πολλῆς προσοχῆς. Ἡ νηφαλιότης καὶ ἡ πρὸς τὴν παράδοσιν σχετικὴ εὐλάβεια αὐτοῦ διαλάμπει μάλιστα ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν περὶ «Ἐμμανουήλ» χριστολογικῶν προφητειῶν καὶ μάλιστα τῆς περιφήμου προφητείας περὶ τῆς ὑπερφουῦς γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουήλ (κεφ. ζ'), ἃν καὶ ἐν τισι σημείοις θὰ ἠδύνατό τις νὰ διαφωνήσῃ πρὸς τὸν σοφὸν συγγραφέα. Πορὰ πᾶσαν δὲ πρὸς αὐτὸν διαφωνίαν εἴτε ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα εἴτε πρὸς ἄλλας τινὰς γνώμας τοῦ παρόντος ὑπομνήματος, ὁ ὀρθόδοξος ἐξηγητὴς αἰσθάνεται ἀνακούφισιν τινὰ ἐπιλαμβανόμενος τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ, μάλιστα εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν σχετικῶν ὑπομνημάτων τοῦ Duhm, τοῦ Marti καὶ τοῦ Cheyne.

Περισπούδαστον εἶναι καὶ τὸ εἰς Β' μέρος τοῦ Ἑρσάϊν (40—66) ὑπόμνημα τοῦ γνωστοῦ ἐρμηνευτοῦ τῆς Παλ. Διαθήκης ἐν Τυβίγγη P. Volz. Προτάσσεται καὶ ἐνταῦθα **εἰσαγωγή** εἰς τὸν λεγόμενον Δευτεροησαΐαν (σελ. XV—XXXVIII), ἔνθα σκιαγραφεῖται ἡ μορφή τοῦ προφήτου, ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ, εἶτα γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ ὡς ποιητοῦ καὶ ῥήτορος καὶ περὶ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ (κεφ. 40—55). Ἐπακολουθεῖ ἐμπεριστατωμένη ἐρμηνεία τοῦ βιβλίου τούτου καὶ εἶτα ἔπεται νέα εἰσαγωγή εἰς τὸ τμήμα κεφ. 56—66, οὗ ἀρνεῖται ὁ συγγραφεὺς τὴν φιλολογικὴν ἐνότητά, τὴν δὲ καταγωγὴν τῶν ἐπὶ μέρους τεμαχίων χρονολογεῖ ἀπὸ τοῦ ζ'—γ' π. X. αἰῶνος καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐν λόγῳ τμήματος. Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς, ὅτι καὶ ὁ Volz δὲν ἀσχεῖ

ἐνταῦθα ξηρὰν φιλολογικὴν, ἀλλὰ θεραπεύει καὶ τὴν θεολογικὴν ἐρμηνείαν. Καίτοι δ' ὁ ἐξηγητὴς οὗτος φαίνεται ὑποχωρητικώτερος τοῦ Procksch εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς, οὐχ ἦτιον ὅμως δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐν πολλαῖς προσεκτικότητά αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἂν αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν ἐξῆς ἐν τῷ προλόγῳ (σελ. VIII) διατυπωμένην βαρυσήμαντον ὁμολογίαν αὐτοῦ, ἣν θὰ ἠδύνατο νὰ προσυπογράψῃ καὶ ὀρθόδοξος θεολόγος «Τῆς ἡμετέρας ἀδυναμίας πρὸς διεισδυσιν εἰς τὸν προφητικὸν λόγον διὰ μέσων ἐπιστημονικῶν πρέπει πᾶς τις ἐξ ἡμῶν νὰ ἔχῃ σαφῆ συνείδησιν... Πρὸ παντὸς δὲν εἴμεθα θεόληπτοι, τῷ Θεῷ ὅμως ἀφωσιωμένοι ἄνθρωποι, οἳ οἱ ἦσαν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι· δὲν δυνάμεθα οὐδὲ ἰδέαν νὰ ἔχωμεν τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν βιώσεως καὶ πολλῶ μᾶλλον δὲν δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν καὶ διατυπώσωμεν αὐτὴν ἐπιστημονικῶς... Οὕτω λοιπὸν ἡ ἡμετέρα ἐρμηνεία τῶν προφητῶν θὰ παραμένῃ πάντοτε ἡμιτελής».

Πόσων παρεκτροπῶν καὶ πλανῶν θὰ ἀπηλλάσσοτο ἡ κριτικὴ καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν προφητικῶν βιβλίων, ἐὰν καθωδηγεῖτο εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς πάντοτε ὑπὸ τῆς ἀναμφηρίστου ταύτης ἀληθείας! Π. Ι. Μ.

Zeitschrift für die Neutest. Wissenschaft herausg. von H. Lietzmann u. W. Eltester.

Ἐξεδόθη τὸ 2 καὶ 3 τεῦχος τοῦ 1933 περιέχον μελέτας τῶν J. Mowinckel, (περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουδαϊσμοῦ περὶ ἀγίου πνεύματος), H. Koch (Ψευδοσίτου De dispositione sanctimoniai), K. Müller (Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν), E. v. Dobschütz (περὶ τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Κ. Διαθήκης), O. Schaefer (περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ περὶ πολλῶν μονῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς του Ἰω. ιδ' 1-7), βιβλιογραφικὰ σημειώματα τοῦ Eltester κλπ. Π. Ι. Μ.

Orient und Occident, herausg. von Fr. Lieb und P. Schütz.

Ἐπὶ τὸν τίτλον Kirche und Schule in Russland ἐξεδόθη τὸ 15 τεῦχος περιέχον διατριβάς τῶν A. Kartaschew (ἡ προσωρινὴ κυβένησις καὶ ἡ ὄσσεικὴ ἐκκλησία), J. Stratonow (περὶ τῆς γενέσεως τῆς σημερινῆς διοικήσεως ἐν τῇ ὄσσεικῇ ἐκκλησίᾳ), A. Remizow (βυζαντινὸν συναξάριον), Uppleger (σχολεῖον καὶ ἀγωγή ἐν τῇ σοβιετικῇ Ῥωσίᾳ), βιβλιογραφίαν κλπ. Π. Ι. Μ.

W. Michaelis Die Datierung des Philipperbriefes. Gutersloh 1933 (σελ. 63).—Ἐν τῇ ἐνδιαφερούσῃ ταύτῃ μελέτῃ, ἣτις ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Neutestam. Forschungen ὡς 8 τεῦχος, ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς, διακεκριμένος καθηγητὴς τῆς ἐρμηνείας τῆς Κ. Δ. ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βέρνης, ἀσχολεῖται περὶ τὸ ἀπό τινων ἐτῶν φλέγον πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου καὶ εἰδικῶς τῆς πρὸς Φιλιππησίους Ἀφορμῆν

λαβῶν ἐκ τῆς περιουδάστου πραγματείας τοῦ ῥωμαιοκαθολικοῦ ἐξηγητοῦ J. Schmid (Zeit und Ort der paulinischen Gefangenschaftsbrieife 1931), ἔνθα ἀποκρούεται διὰ σοβαρῶν ἐπιχειρημάτων ἡ γνωστὴ ὑπόθεσις περὶ καταγωγῆς τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐξ Ἐφέσου¹, ὑπεραμύνεται τῆς ὑποθέσεως ταύτης, εἰδικῶς προκειμένου περὶ τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς, ἀγωνιζόμενος νὰ ἀποδείξῃ ὡς ἀβασίμους τὰς ἐκδοχὰς περὶ ῥωμαϊκῆς καὶ καισαρειακῆς προσλεύσεως τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀρα δὲ ὡς μόνην ὀρθὴν τὴν ὑπόθεσιν περὶ συγγραφῆς αὐτῆς κατὰ τὸν χρόνον τῆς δῆθεν ἐν Ἐφέσῳ αἰχμαλωσίας τοῦ Παύλου (Πραξ. ιθ' 29 κλπ.). Καίτοι δὲν εὐρίσκομεν τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ συγγραφέως ἀπολύτως πειστικὴν οὐδὲ ἀναντίρρητον², οὐχ ἦτιον ὅμως ὀφείλομεν ν' ἀνομολογήσωμεν ὅτι καὶ τὴν διατριβὴν ταύτην, ὡς καὶ πάσας τὰς ἄλλας ἐργασίας τοῦ κ. Michaelis, ἐνὸς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Deissmann, διακρίνει πολυμάθεια σὺν ὀξυνοίᾳ καὶ ἐμβριθείᾳ καὶ σαφηνείᾳ. Μετὰ πολλῶν δὲ καὶ χρηστῶν ἐλπίδων ἀναμένομεν τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας πραγματείας προσεξαγγελλόμενον ὑπόμνημα αὐτοῦ (σ. 7.) εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Zeitschrift für die Alttestamentl. Wissenschaft und die Kunde des naehbiblischen Judentums herausgeg. von J. Hempel. Ἐξεδόθη τὸ 1ον τεῦχος τοῦ 1934 περιέχον πραγματείας τῶν H. Wolff (αἱ αἰτιολογίαι τῶν περὶ σωτηρίας ἢ τιμωρίας προφητειῶν), J. Seierstad (βίωμα καὶ ὑπακοή παρὰ τῷ προφήτῃ Ἀμώς), K. Badde (ἡ καταγωγὴ τοῦ Σαδδὲκ), G. Driver (ἑβραϊκὰ σημειώματα), F. Douruseiff (ἀρχαιολογικαὶ συμβολαὶ εἰς τὴν Παλ. Διαθήκην), ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις τῶν W. Lannon, G. Richten καὶ A. Rahlfs κλπ.

Π. Ι. Μ.

1 Ὅρα ἡμέτερον ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλίμονα ἐπιστολήν σελ. 26-30.

2 Ὅρα ἡμέτερον ὑπόμνημα εἰς Φιλίμ. ε. α.